

УДК 343.121.4:343.13:355.271(477)

DOI [https://doi.org/10.36919/3041-1149\(Print\)14.2026.247-254](https://doi.org/10.36919/3041-1149(Print)14.2026.247-254)

Н. З. Рогатинська,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та процесу,

Західноукраїнський національний університет

email: nina0901@ukr.net

ORCID 0000-0003-0617-6114

ГАРАНТІЇ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО В ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

GUARANTEES OF THE RIGHTS OF THE VICTIM IN PRE-TRIAL CRIMINAL PROCEEDINGS UNDER THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

У науковій статті здійснено комплексне дослідження гарантій прав потерпілого в досудовому кримінальному провадженні в умовах правового режиму воєнного стану з урахуванням трансформації кримінальної процесуальної форми, спричиненої повномасштабною збройною агресією проти України. Вихідною основою дослідження є положення КПК України, які визначають процесуальний статус потерпілого, а також спеціальні правила розділу IX-1 Кодексу, спрямовані на забезпечення можливості здійснення кримінального провадження за обставин, коли застосування ординарних процедур є неможливим або істотно ускладненим. Обґрунтовано, що гарантії прав потерпілого не можуть зводитися до нормативного закріплення сукупності його суб'єктивних прав, а мають охоплювати правові засоби, процедури, обов'язки уповноважених суб'єктів і механізми судового контролю, спрямовані на забезпечення їхнього реального здійснення, захисту й поновлення. Визначено дворівневий характер нормативної конструкції таких гарантій, що передбачає взаємодію загальних положень кримінального процесуального законодавства зі спеціальними правилами провадження в умовах воєнного стану. Аргументовано, що відступ від окремих ординарних процедур не повинен призводити до зниження стандарту процесуальної захищеності потерпілого, а в разі коли реалізація певного права в звичайному порядку об'єктивно унеможливлена, мають застосовуватися функціонально рівноцінні способи його здійснення або відповідні компенсаторні механізми. Особливу увагу приділено специфіці реалізації права потерпілого на отримання інформації про перебіг кримінального провадження, участь у доказуванні та процесуальних діях, професійну правничу допомогу, забезпечення безпеки, відшкодування заподіяної шкоди та використання відновних механізмів. Встановлено, що територіальні, комунікаційні й безпекові обмеження воєнного часу потребують розвитку альтернативних форм реалізації процесуальних прав, зокрема дистанційної участі та професійного представництва потерпілого у випадках, коли він об'єктивно неспроможний самотійно здійснювати належні йому права. Обґрунтовано потребу в розвитку механізму державної компенсації шкоди, а також посиленні судового контролю за рішеннями, діями та бездіяльністю органів досудового розслідування й прокурора. Запропоновано доповнити наявний підхід до визначення меж оскарження під час досудового розслідування критерієм безпосереднього впливу рішення, дії чи бездіяльності на права, законні інтереси або безпеку потерпілого, забезпечивши можливість звернення до слідчого судді навіть у випадках, прямо не передбачених ст. 303 КПК України. Зроблено висновок, що оптимальна модель досудового кримінального провадження в умовах воєнного стану має поєднувати відповідну оперативність із дієвими інформаційними, представницькими, контрольними,

безпечовими та відновлювальними гарантіями, не допускаючи звуження процесуального статусу потерпілого.

Ключові слова: потерпілий, гарантії прав потерпілого, досудове кримінальне провадження, воєнний стан, особливий режим кримінального провадження, процесуальні права, судовий контроль, оскарження, професійне представництво, відшкодування шкоди.

The scientific article carries out a comprehensive study of the guarantees of the rights of the victim in pre-trial criminal proceedings under the legal regime of martial law, taking into account the transformation of the criminal procedural form caused by the full-scale armed aggression against Ukraine. The starting point of the study is the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which determine the procedural status of the victim, as well as the special rules of Section IX-1 of the Code, aimed at ensuring the possibility of conducting criminal proceedings in circumstances where the application of ordinary procedures is impossible or significantly complicated. It is substantiated that the guarantees of the rights of the victim cannot be reduced to the normative consolidation of the set of his subjective rights, but should include legal means, procedures, obligations of authorized entities and mechanisms of judicial control aimed at ensuring their real implementation, protection and renewal. The two-level nature of the normative construction of such guarantees is determined, which provides for the interaction of the general provisions of criminal procedural legislation with special rules of proceedings under martial law. It is argued that a deviation from individual ordinary procedures should not lead to a decrease in the standard of procedural protection of the victim, and in cases where the implementation of a certain right in the usual manner is objectively impossible, functionally equivalent methods of its implementation or appropriate compensatory mechanisms should be applied. Particular attention is paid to the specifics of the implementation of the victim's right to receive information about the course of criminal proceedings, participation in evidence and procedural actions, professional legal assistance, ensuring security, compensation for damage caused and the use of restorative mechanisms. It is established that the territorial, communication and security restrictions of wartime require the development of alternative forms of implementation of procedural rights, in particular remote participation and professional representation of the victim in cases where he is objectively unable to independently exercise his rights. The need to develop a mechanism for state compensation for damage, as well as strengthening judicial control over decisions, actions and inaction of pre-trial investigation bodies and the prosecutor, is substantiated. It is proposed to supplement the existing approach to determining the limits of appeal during pre-trial investigation with the criterion of the direct impact of the decision, action or inaction on the rights, legitimate interests or safety of the victim, ensuring the possibility of contacting the investigating judge even in cases not directly provided for by Article 303 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine. It is concluded that the optimal model of pre-trial criminal proceedings under martial law should combine the necessary efficiency with effective informational, representative, control, security and restorative guarantees, preventing the narrowing of the procedural status of the victim.

Keywords: victim, guarantees of victim's rights, pre-trial criminal proceedings, martial law, special regime of criminal proceedings, procedural rights, judicial control, appeal, professional representation, compensation for damage.

Постановка проблеми та її актуальність. Повномасштабна збройна агресія проти України істотно вплинула на функціонування системи кримінальної юстиції та зумовила потребу в її адаптації до умов, не характерних для ординарного кримінального процесу. Здійснення досудового розслідування за наявності безпосередньої загрози життю та здоров'ю учасників кримінального провадження, тимчасової окупації окремих територій, масштабного переміщення населення, руйнування інфраструктури й ускладнення діяльності правоохоронних і судових органів потребувало запровадження спеціальних процесуальних механізмів. Відповідна трансформація кримінальної процесуальної форми, забезпечуючи можливість здійснення кримінального провадження в надзвичайних умовах, водночас актуалізувала питання щодо меж допустимого відступу від загального порядку досудового розслідування та достатності процесуальних гарантій, здатних компенсувати пов'язані з цим обмеження прав і законних інтересів його учасників.

Особливого значення вказана проблематика набуває в контексті забезпечення прав потерпілого, який, зазнавши безпосередньої шкоди від кримінального правопорушення, об'єктивно заінтересований не лише в результатах досудового розслідування, а й у можливості активно використовувати передбачені законом засоби захисту та відновлення своїх прав. В умовах воєнного стану реалізація процесуального статусу потерпілого може ускладнюватися через обмеження доступу до органів досудового розслідування, неможливість особистої участі в процесуальних діях, недостатність або несвоєчасність отримання інформації про перебіг провадження, труднощі в поданні доказів і клопотань, отриманні професійної правничої допомоги, оскарженні процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. Тому особливої актуальності набуває дослідження не лише нормативно визначеного обсягу прав потерпілого, а й дієвості механізмів їх забезпечення, захисту та поновлення в умовах застосування особливого режиму досудового розслідування.

Метою статті є комплексний аналіз правової природи, нормативних засад і особливостей реалізації гарантій прав потерпілого в досудовому кримінальному провадженні в умовах воєнного стану, а також обґрунтування напрямів удосконалення відповідних кримінальних процесуальних механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика процесуального статусу потерпілого, механізмів забезпечення його прав і законних інтересів у кримінальному провадженні традиційно посідає важливе місце в кримінальній процесуальній доктрині. Різні аспекти участі потерпілого в кримінальному провадженні, реалізації належних йому процесуальних прав, судового контролю та забезпечення доступу до правосуддя були предметом дослідження О. І. Галагана, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, М. П. Климчука, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, А. О. Ляша, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, П. В. Цимбала, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, В. В. Тертишника, В. І. Фаринника та інших науковців. Також у сучасних дослідженнях окрема увага приділяється питанням правозахисної комунікації потерпілого в умовах особливого режиму кримінального провадження, особливостям процесуальних дій в умовах воєнного стану тощо.

Водночас трансформація кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану зумовлює потребу в подальшому комплексному дослідженні саме гарантій прав потерпілого на стадії досудового розслідування. Недостатньо визначеними залишаються межі допустимої модифікації загальної кримінальної процесуальної форми без зниження рівня захищеності потерпілого, співвідношення загальних і спеціальних гарантій його процесуального статусу, а також компенсаторне значення судового контролю за умов застосування положень розділу IX-1 КПК України. Зазначене обумовлює потребу в пошуку такого співвідношення між оперативністю досудового розслідування та гарантуванням прав потерпілого, за якого особливості провадження в умовах воєнного стану не призводили б до формалізації чи фактичного звуження його процесуальних можливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення прав потерпілого належить до фундаментальних складових призначення кримінального провадження, оскільки саме ця особа безпосередньо зазнає негативних наслідків кримінального правопорушення та потребує створення належних правових умов для захисту й відновлення порушених прав. Відповідно до ст. 2 КПК України одним із завдань кримінального провадження є охорона прав, свобод і законних інтересів його учасників, що передбачає не лише нормативне закріплення процесуальних можливостей потерпілого, а й існування дієвих механізмів їхньої реалізації [1]. У цьому контексті гарантії прав потерпілого доцільно розглядати як систему нормативно визначених правових засобів, процедур і діяльності уповноважених суб'єктів, спрямованих на забезпечення реального здійснення наданих йому прав, їх охорону від неправомірного обмеження, а в разі порушення – ефективний захист і поновлення. На стадії досудового розслідування дієвість таких гарантій безпосередньо залежить від належного виконання процесуальних обов'язків слідчим, дізнавачем, прокурором, а також ефективності передбачених законом механізмів судового контролю.

Правова природа процесуальних гарантій потерпілого не може бути зведена виключно до закріпленого в кримінальному процесуальному законі переліку його суб'єктивних прав. Саме собою наділення особи відповідним комплексом прав ще не забезпечує їхньої фактичної реалізації,

якщо законодавством не передбачено належних процедур, обов'язків уповноважених суб'єктів, засобів процесуального реагування та механізмів відновлення порушеного правового становища. У цьому аспекті слушним є підхід науковців, які пов'язують гарантування прав і свобод людини зі створенням правових умов захисту від можливих порушень, запровадженням законодавчих гарантій, що чітко визначають права та засоби їхнього захисту, а також ефективних механізмів забезпечення їхнього дотримання. Ключову роль у реалізації зазначених гарантій відіграють правозастосовні та судові органи, оскільки вони здійснюють контроль за дотриманням законності під час реалізації прав і свобод людини, а також запобігають їхньому порушенню завдяки правозахисній практиці [2, с. 108–109].

Базовий рівень таких гарантій формується сукупністю положень КПК України, які визначають процесуальний статус потерпілого та засоби його участі в кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 1 ст. 56 КПК України впродовж кримінального провадження потерпілий, зокрема, має право подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; заявляти відводи та клопотання; за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; давати пояснення, показання; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК України; ознайомлюватися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому КПК України, зокрема після відкриття матеріалів згідно зі ст. 290 КПК України, а також ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у разі закриття цього провадження [1].

Потрібно вказати також на право потерпілого впродовж кримінального провадження ініціювати обрання, зміну запобіжного заходу щодо підозрюваного, обвинуваченого. Відповідно до ч. 2 ст. 56 КПК України під час досудового розслідування потерпілий, зокрема, має право подавати докази на підтвердження своєї заяви; брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також ознайомлюватися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участю [1]. Сукупність зазначених прав формує нормативне підґрунтя активної, а не суто пасивної участі потерпілого в досудовому кримінальному провадженні та визначає основні напрями їхнього процесуального гарантування.

Водночас реалізація загальної нормативної моделі прав потерпілого в умовах воєнного стану відбувається з урахуванням спеціальних правил кримінального провадження. Нормативним осередком відповідного регулювання є розділ IX-1 КПК України, положення якого встановлюють особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану. Його функціональне призначення полягає в забезпеченні можливості здійснення кримінального провадження за обставин, коли застосування окремих процедур загального порядку є об'єктивно неможливим або істотно ускладненим. Водночас сутність як самої природи, так і особливостей проведення процесуальних дій в умовах воєнного стану зазнала суттєвих трансформацій, передусім орієнтованих на можливість їхнього проведення в умовах сьогодення. Особливий режим кримінального провадження допускає деякі відхилення від загальних вимог, зокрема щодо початку досудового розслідування, участі понятих, процесуального порядку оформлення протоколу тощо [3, с. 112]. Однак такі відступи повинні оцінюватися не ізольовано, а у взаємозв'язку з потребою в збереженні достатнього рівня процесуальної захищеності потерпілого.

Співвідношення загального та особливого порядків кримінального провадження дає підстави розглядати гарантії прав потерпілого в умовах воєнного стану як систему, у якій загальні процесуальні засоби не скасовуються спеціальними правилами, а адаптуються до особливостей їхнього застосування. Особливий режим кримінального провадження, передбачений розділом IX-1 КПК України, є винятком із загального порядку та має передбачати посилені процесуальні гарантії, зокрема у сфері правозахисної комунікації потерпілого. Відповідно, відступ від окремих ординарних процедур не повинен спричиняти зниження рівня процесуальної захищеності потерпілого. Якщо об'єктивні умови воєнного стану унеможливають реалізацію певного права в звичайному

порядку, мають застосовуватися функціонально рівноцінні способи його здійснення або компенсаторні механізми захисту. Водночас допустимість відповідних обмежень повинна визначатися з урахуванням їхньої потреби, обґрунтованості та пропорційності поставленій процесуальній меті.

Такий підхід узгоджується з потребою у врахуванні міжнародних стандартів захисту прав людини, оскільки законодавча регламентація особливого режиму кримінального провадження та відступ України від окремих міжнародних зобов'язань впливають на можливості реалізації потерпілим його прав і законних інтересів, унаслідок чого проблематика його правозахисної комунікації постає в новому актуальному світлі [4, с. 52]. Отже, нормативна конструкція гарантій прав потерпілого в умовах воєнного стану має дворівневий характер, поєднуючи загальні положення КПК України зі спеціальними правилами розділу IX-1 Кодексу. Визначальним критерієм ефективності такої моделі є не формальне збереження передбаченого законом переліку прав, а фактична можливість їхньої реалізації в умовах трансформованої процесуальної форми. Тому спеціальний режим досудового розслідування має забезпечувати належний баланс між публічним інтересом у його ефективності та потребою в реалізації, охороні, захисті та поновленні прав і законних інтересів потерпілого.

Реалізація прав потерпілого під час досудового розслідування в умовах воєнного стану характеризується потребою в забезпеченні його повноцінної участі в кримінальному провадженні за обставин, які істотно ускладнюють застосування ординарної процесуальної форми. Йдеться не лише про безпосередній вплив бойових дій, тимчасової окупації окремих територій, вимушеного переміщення населення чи руйнування інфраструктури, а й про підвищене навантаження на органи правопорядку, обмеження комунікації та потребою в невідкладному ухваленні процесуальних рішень. За таких умов формальне збереження передбачених КПК України прав потерпілого саме собою не гарантує можливості їхнього належного здійснення. Визначального значення набуває спроможність кримінальної процесуальної системи адаптувати механізми інформування, участі в доказуванні, ініціювання процесуальних дій, отримання правової допомоги та захисту порушених прав до об'єктивних обставин воєнного часу. Показово, що будь-які порушення прав людини під час правового режиму воєнного стану негативно впливають на хід досудового розслідування, а їхні наслідки можуть зумовлювати подальше порушення прав підозрюваного та потерпілого, ухвалення неправомірних рішень і суперечити конституційним засадам та гарантії справедливого судового розгляду. Отже, особливість реалізації прав потерпілого полягає передусім у потребі забезпечити їх дієвість у фактичних умовах, за яких традиційні способи здійснення процесуальних прав можуть бути істотно утрудненими.

Однією із ключових гарантій є належна поінформованість потерпілого та підтримання його процесуальної комунікації з органом досудового розслідування й прокурором. Отримання інформації про перебіг провадження є передумовою подання доказів і клопотань, участі в процесуальних діях, ознайомлення з матеріалами та оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. В умовах воєнного стану зміна місця проживання, перебування за межами України, нестабільність засобів зв'язку або зміна органу досудового розслідування можуть фактично перервати зв'язок потерпілого з провадженням. Зокрема, неналежне повідомлення про зміну підслідності здатне обмежити можливості його участі, тоді як залучення слідчого судді до розгляду відповідних скарг дає змогу компенсувати процесуальні прогалини та зберігати баланс інтересів учасників [5, с. 305].

Важливе значення має участь потерпілого в доказуванні через подання доказів, ініціювання процесуальних дій, заявлення клопотань, надання показань та участь у слідчих (розшукових) діях. Воєнний стан ускладнює реалізацію цих можливостей через неможливість прибуття особи, небезпеку перебування в певній місцевості, втрату документів або обмежений доступ до окремих територій. Особливий режим кримінального провадження допускає відхилення від загальних вимог, зокрема щодо початку досудового розслідування, участі понятих та оформлення протоколу [3, с. 112]. Проте процесуальна адаптація не повинна усувати потерпілого від доказової діяльності, а застосування спеціальних процедур має передбачати альтернативні способи реалізації його прав.

Ускладнення кримінальної процесуальної форми та застосування правил розділу IX-1 КПК України підвищують значення професійної правничої допомоги, особливо для потерпілих, які через вік, стан здоров'я, наслідки насильства, вимушене переміщення чи інші обставини неспроможні ефективно реалізовувати свої права. У науковій літературі обґрунтовано пропонується передбачити в КПК України випадки обов'язкової участі представника потерпілого на всіх стадіях кримінального провадження [4, с. 53]. В умовах воєнного стану професійне представництво здатне компенсувати обмежені можливості особистої участі потерпілого та забезпечити безперервність захисту його інтересів.

Безпекова складова гарантій потерпілого також набуває особливої ваги. Загроза його життю та здоров'ю може бути пов'язана не лише з кримінальним правопорушенням чи поведінкою підозрюваного, а й із перебуванням у зоні бойових дій, потребою в прибутті до місця проведення процесуальної дії або розкриттям відомостей про місцезнаходження. Тому участь потерпілого в досудовому розслідуванні доцільно забезпечувати через поєднання безпосередньої та дистанційної форм, застосування заходів безпеки й обмеження поширення інформації, здатної створити для нього додаткові ризики.

Відновлювальна складова гарантій охоплює право потерпілого на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди (п. 10 ч. 1 ст. 56 КПК України). Відповідно до ст. 127 КПК України воно може реалізовуватися через добровільне відшкодування, пред'явлення цивільного позову або компенсації за рахунок Державного бюджету України в передбачених законом випадках [1]. Водночас перспективним є застосування відновних механізмів, заснованих на добровільності, належному правовому регулюванні, доступності професійної допомоги та недопустимості тиску. Відсутність чітких процедур їхнього застосування створює правову невизначеність, тому такі механізми мають доповнювати, а не замінювати загальну систему кримінальних процесуальних гарантій.

Подальше вдосконалення механізмів забезпечення прав потерпілого має поєднувати ефективність досудового розслідування з недопущенням непропорційного звуження його процесуальних можливостей. Відступ від ординарної процесуальної форми потребує компенсаторних механізмів, насамперед безперервної комунікації з потерпілим, доступу до матеріалів, можливості подавати докази та клопотання, брати участь у процесуальних діях і користуватися правничою допомогою. Перспективним напрямом є нормативне закріплення альтернативних процедур реалізації цих прав, адаптованих до безпекових, територіальних і комунікаційних обмежень воєнного часу.

Окремої уваги потребує професійне представництво в разі, коли потерпілий об'єктивно неспроможний повноцінно реалізовувати свої права через перебування на тимчасово окупованій території чи за кордоном, вимушене переміщення, поранення або психологічну травматизацію. Доцільним видається запровадження диференційованої моделі обов'язкового представництва, пов'язаної не лише із формальними характеристиками потерпілого, а й із фактичною неможливістю самостійної реалізації ним процесуальних прав.

Удосконалення потребують і механізми реагування потерпілого на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування й прокурора. Значення судового контролю зростає у зв'язку зі спрощенням окремих процедур особливого режиму. Показовою є зміна підслідності, прямого механізму оскарження якої потерпілим КПК України не передбачає, хоча вона може впливати на доступ до інформації та участь у процесуальних діях. Залучення слідчого судді дає змогу компенсувати процесуальні прогалини та зберігати баланс інтересів учасників [5, с. 305]. Тому вважаємо доцільним розширити можливості звернення потерпілого до слідчого судді, якщо рішення, дія чи бездіяльність безпосередньо впливають на його права, законні інтереси або безпеку, навіть коли відповідний випадок прямо не передбачений ст. 303 КПК України.

Потребує розвитку й механізм державної компенсації шкоди. Ч. 3 ст. 127 КПК України та ч. 2 ст. 1177 Цивільного кодексу України передбачають можливість її відшкодування за рахунок Державного бюджету України, однак відповідний спеціальний законодавчий механізм залишається нереалізованим. В умовах воєнного стану, коли встановлення винної особи, забезпечення її участі в провадженні або фактичне стягнення шкоди нерідко ускладнені, потрібно визначити чіткий порядок державної компенсації та її співвідношення з цивільним позовом й іншими способами відшкодування.

Отже, удосконалення механізму забезпечення прав потерпілого має охоплювати інформаційну, представницьку, контрольну, безпекову та відновлювальну складові. Критерієм ефективності законодавчих змін повинна бути спроможність відповідних механізмів забезпечувати реальне здійснення процесуальних прав. Удосконалення системи забезпечення прав учасників кримінального провадження відповідно до міжнародних стандартів, дотримання розумних строків розслідування та недопущення зволікання мають сприяти підвищенню довіри потерпілих до правоохоронних органів і забезпеченню належних строків сатисфакції, зокрема відшкодування фізичної, моральної та матеріальної шкоди [6, с. 116]. Особливий режим досудового розслідування має забезпечувати відповідну оперативність без зниження стандарту захищеності потерпілого.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави констатувати, що гарантії прав потерпілого в досудовому кримінальному провадженні в умовах воєнного стану становлять комплекс взаємопов'язаних правових засобів, спрямованих не лише на нормативне закріплення його процесуальних можливостей, а й на забезпечення їхнього реального здійснення, захисту та поновлення. Особливий режим, передбачений розділом IX-1 КПК України, модифікуючи окремі елементи ординарної процесуальної форми, не повинен призводити до зниження стандарту захищеності потерпілого. За неможливості реалізації певного права в звичайному порядку мають застосовуватися функціонально рівноцінні способи його здійснення або належні компенсаторні механізми, а допустимі обмеження повинні відповідати критеріям відповідності, обґрунтованості та пропорційності.

Ефективність відповідних гарантій у практичній площині залежить від збереження належної процесуальної комунікації з потерпілим, його участі в доказуванні та процесуальних діях, доступності професійної правничої допомоги, забезпечення безпеки та можливості відшкодування заподіяної шкоди. В умовах воєнного стану ці складові потребують адаптації до територіальних, комунікаційних і безпекових обмежень, зокрема через використання дистанційних форм участі та альтернативних процедур реалізації процесуальних прав. Подальшого законодавчого вдосконалення потребують засади професійного представництва потерпілого у випадках, коли він через об'єктивні обставини неспроможний самостійно реалізовувати належні йому процесуальні права, а також механізм державної компенсації шкоди, нормативне закріплення якого наразі не доповнене дієвим порядком практичної реалізації.

Перспективним напрямом удосконалення кримінального процесуального законодавства є посилення механізмів процесуального реагування та судового контролю за дотриманням прав потерпілого. На підставі проведеного дослідження пропонуємо доповнити наявний підхід до визначення меж оскарження під час досудового розслідування критерієм безпосереднього впливу на права, законні інтереси або безпеку потерпілого. Відповідно, потерпілому має бути забезпечена можливість звернення до слідчого судді щодо рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача або прокурора, які відповідають зазначеному критерію, навіть якщо відповідний випадок прямо не передбачений ст. 303 КПК України. Такий підхід дасть змогу компенсувати прогалини нормативного регулювання та посилити судовий захист потерпілого, що набуває особливого значення в умовах застосування спеціальних процедур воєнного часу. Загалом оптимальною потрібно визнати модель досудового кримінального провадження, за якої відповідна оперативність поєднується з дієвими інформаційними, представницькими, контрольними, безпековими та відновлювальними гарантіями, а спеціальна процесуальна форма не стає підставою для звуження процесуального статусу потерпілого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Тарасюк С. М. Забезпечення прав людини у кримінальному провадженні: класифікаційні підходи та сучасні виклики. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. Вип. 5. С. 107–115. DOI : <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-5-16>
3. Глобенко Г. І. Теоретико-правові аспекти забезпечення прав учасників кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Нове українське право*. 2025. Вип. 6. С. 108–113. URL : <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/902>

4. Подобний О. О., Ракіпова І. В. Актуальні аспекти захисту прав потерпілого у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2022. Вип. 3. С. 50–57. DOI : <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2022.7> ; URL : https://www.yurvisnyk.in.ua/v3_2022/7.pdf
5. Кучинська О. П., Смоляк І. А. Реалізація прав потерпілого при визначенні та зміні підслідності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 90 (4). С. 303–309. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.43>
6. Ахтирська Н. М. Права потерпілих у кримінальному провадженні: виклики та державна стратегія удосконалення правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 80 (2). С. 116–123. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.17>

Дата надходження статті: 29.06.2026

Дата прийняття статті: 04.08.2026

Дата публікації статті: 14.09.2026